6

కుంకుమ

శకూ అక్కను చూట్టమంటే దిగులు. ఇన్నేళ్ళు పోయి చూడ నందుకు బాధ. ఆ ఊరు వెళ్ళటమంటే ఎడారిలో ప్రయాణం. ఎక్కడో పదిమైళ్ళ దూరంలో బస్సు వొదిలేస్తుంది. అక్కణ్ణించి కాలినడక. లేక ఎడ్లబండి. ఇప్పట్లో వెళ్ళకపోతినో ఈ ఆంధ్రదేశం మళ్ళీ రావటం ఏ రెండేళ్ళకో!

శకూ అక్క నుదుట కుంకుమ కనిపించదని చాలాసార్లు అనుకున్నాను. కాని మొట్టమొదట—ఆ సముద్రపు టొడ్డు అగ్రహారంలో పగుళ్ళలోంచి రావిమొక్కల్లేచిన నాచు పట్టిన గోడలతో, పచ్చటి గడ్డి మొలచిన పై కప్పులతో గోల్కొండ శిథిలాల్లా ఉన్న ఆ భవనంలో శకూ అక్కను చూసినప్పుడు కోపమొచ్చింది. కుంకుమ తీసేసి అక్కను అవమానపరుస్తున్నారు. 'భర్త లేనిది' అని లోకానికి చాటుతున్నారు. ఏ ఒక్కరి రక్షణలోనూ లేదని చిన్న బుచ్చుతున్నారు. ఏడుపొచ్చింది. నేను ఊహించుకున్నదానికంటే మారిపోయి కనిపించింది శకూ అక్క.

బళ్ళో ఒకటో తరగతి చదువుకొంటున్న సుభాష్ నేను వెళ్ళిన పదిహేన్నిమిషాలకి వచ్చేడు. మామయ్యరా అంటే కొత్తగా చూశాడు. దగ్గరకు తీసుకుంటే బలవంతంగా ఏడుపు తెచ్చుకుని జారిపోయి వెళ్ళిపోయాడు.

శకూ అక్క మొదట నాన్నగారి ఆరోగ్యం గురించి అడిగింది. హోమియో మందు వాడుతున్నారు. సుగర్ తగ్గిందని

చెప్పాను. అమ్మ గురించి అడిగింది. బావుందన్నాను. అక్క దుర దృష్టానికి అమ్మ ఎప్పుడూ పడే బాధ చెప్పలేదు. అన్నయ్యగురించి అడిగింది. 'బాగాఉన్నాడు.' పిల్లలు—రేణు, వెంకటేశ్వర్లు సుభ గురించి ఎంతో తెలిసినట్టు అడిగింది. వాళ్ళని శకూ అక్క అసలు చూణ్ణేలేదు. ఉత్తరాల్లో తప్ప. సుభని మిషనరీ ఇంగ్లీష్ మీడియమ్ నర్సరీలో చేర్చటానికి మూడొందలు డొనేషన్ కట్టాల్సొచ్చిందని నేను చెప్పుతుండగా—శూన్యంలో ఏవేవో చిత్రాలు చూసి— దుఃఖాన్ని ఆపుకోలేక మొదట బొటబొట కన్నీరు కార్చి మొఖం చేతు లతో కప్పుకుని వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది.

ఏడుపు విని మామయ్య ఆ గదిలోకి వచ్చాడు. అత్త వచ్చింది. ఇంట్లో మనుషులు వచ్చారు. శకూ అక్కను చుట్టు ముట్టారు. ఏమో అనుకున్నారు. నాకు వినిపించలేదు. అక్క ఏడు పంతా నా గుండెలు నులుముతోంది. అక్క కన్నీరంతా నా కళ్ళలో నిండిపోయింది.

దయ్యాలు చుట్టుముట్టినట్టయింది. కనీసం ఏడవనివ్వలేదు. ఇద్దరు నన్ను బయటికి మోసుకొచ్చారు. ఆడాళ్ళు అక్కను వేరే గది లోకి యీడ్చుకు పోయారు. అట్లా చేయటం నాకు అవమాన మయింది.

మన సాంఘిక వ్యవస్థలో ఏర్పడిన ఈ సంబంధాలు ఎంత వరకూ మేలు చేస్తున్నాయో ఏమో! నన్ను చూశాక అక్కలో రేగిన దుఃఖం, ఆ ఏడుపు ఎందుకని? నేనేం చేయనందుకు? ఆమె ఏ తప్పు చేసినందుకు? కన్నీరు మున్నీరుగా గుండెలు అలసిపోయేట్టు భోరున ఏడ్చింది. ప్రయాణపు బడలిక, దప్పిక, ఆకలి ఏమీలేవు. గుండె తరుక్కుపోయింది. అన్నయ్య, అమ్మ, నాన్నగారు,పిల్లలూ మేము సుఖంగా బతుకుతున్నాం. ఎప్పుడూ ఇంత దుఃఖం ఎవ్వ రమూ చూళ్ళేదు. కొంచెంసేపు కోపాలు,పట్టుదలలు తప్పించి,ఆత్మని ఊపిరాడనీకుండా ముంచేసే ఇంత కన్నీరు తెలీదు.

క్షణంక్రితం నన్ను ఆనందంతో పలకరించిన మామయ్య కొరకొర చూస్తున్నాడు.

అక్కడ కూచోలేక వీధిలోకి వెళ్ళిపోయాడు.

నా లేత కళ్ళతో పెళ్ళి పందిరితో ఈ ఇల్లు చూశాను. మామి డాకుల తోరణాలకింద పరుగులెత్తాను. ఇప్పుడు—

ఈ పదేళ్ళ కాలంలో సంఘ మెంత మారిపోయిందని! మా పూర్వీకుల నివాసం విజయనగరం. ఆంధ్రరాష్ట్రం వచ్చిన కొత్తలో అన్నయ్యకి సెక్రెటేరియట్‌లో ఉద్యోగం వచ్చింది. కర్నూల్‌లో చేరాడు. తర్వాత హైదరాబాద్. వాడికి ఆరోగ్యం బాగాలేదని అమ్మా, నాన్నా వెళ్ళారు. మరుసటి ఏడు నన్నూ, అమ్మమ్మనూ తీసుకు పోయారు. అమ్మా, నాన్నా హైద్రాబాద్ వెళ్ళిన ముంద టేడు శకూ అక్క పెళ్ళయింది. బావ బాగా చదువుకున్నవాడు. శ్రీకాకుళం జిల్లా. వందన్నర ఎకరాల ఆస్తి. అగ్రహారం భుక్తలు. వాళ్ళ ఇళ్ళు జమీందార్ల ఇళ్ళలా ఉండేవి.

అప్పట్లో శకూ అక్కకి ఈ సంబంధం కుదిరిందంటే కారణం శకూ అక్క అందం. శకూ అక్క పాట. వాళ్ళ స్థాయిలో పెళ్ళి చేయటానికి పల్లెటూళ్ళో ఉన్న అయిదెకరాల భూమీ ఆ చవక ధరల్లో మేము అమ్ముకోవాల్సి వచ్చింది. ఆడపిల్ల ఒక్కతే కాబట్టి దాని పెళ్ళికి ఏ లోటూ చేయకూడదని అమ్మ, నాన్న, అన్నయ్యా పట్టుబట్టి ఘనంగా చేశారు.

కొన్నాళ్ళకు పరిస్థితులు మారేయి. కింది కోర్టులో ఇనామ్‌దారీ వివాదాల్లో గెలుచుకున్న భూములు పై కోర్టులో రైతులు గెలుచు కున్నారు. ఒకప్పుడు బాగా బ్రతికిన కుటుంబం అవటంవలన దెబ్బ తిన్నారని విన్నానేగాని ఇంటికి కనీసం వెల్లవేయించుకోలేని ఈ స్థితికి దిగజారిపోయారనీ, శకూ అక్క ఇంత దుర్భరజీవితాన్ని భరి స్తున్నదనీ తెలీదు.

పెళ్ళిపేరుతో శకూ అక్కని ఇటు విసిరేసి బ్రతుకు ఆశతో హైద్రాబాద్ పారిపోయాము. వారసుడయిన కొడుకుకోసం, మిగిలిన ఈ ఇళ్ళూ, ముప్పయి ఎకరాల భూమికోసం అక్కని ఈ గుహల్లో మరచిపోయాము. బావ పోయినప్పుడు, అయిదేళ్ళ క్రితం, అమ్మ, నాన్నా, అన్నయ్యా వచ్చి చూశారు. ఈ బాధ చెప్పలేదు. చిన్నాన్న

ఉత్తరాలు రాస్తూంటాడు. ఎప్పుడూ ఈ దయనీయ జీవితం గురించి రాయలేదు. బహుశా వాళ్ళ దృష్టిలో ఇవి కష్టాలే కావేమో. ఈ కష్టాలనించి గట్టెక్కించేందుకు అశక్తులేమో వాళ్ళు.

ఆ రాత్రంతా నిద్రలేదు. అక్కను ఏదో మిషపెట్టి తీసుకుపోవడం తప్ప వేరే ఉపాయం తోచలేదు. మామ్మగారితో నాన్నగారి అనారోగ్యం గురించి చెప్పి ఒప్పించి అక్కనీ, సుభాష్‌నీ తీసుకుపోవాలి.

* * *

బ్రాంచి పోస్టాఫీస్‌నించి దినపత్రిక తెచ్చి మామయ్యకి ఇవ్వటం సాంబం పని. ఆ తెచ్చేదారిలో సినిమా బొమ్మలు చూస్తాడు. వంశపారంపర్యమైన చర్మరోగమేదో సాంబానికి ఉంది. చర్మంలో తడి కనిపించదు. పొడిబారిపోయి బూడిద పూసుకున్నట్టు ఉంటుంది. ముఖంమీద, శరీరమంతటా సన్నటి నూలుపోగుల్లాగ పగుళ్ళు. మెడ పొట్టిది. తలకాయ భుజాల మీద పడుతుంది. అల్పమైనమనిషి.

పంచాయితీ లైబ్రరీనించి తను తీసుకెళ్ళిన కాశీమజిలీ కథలు ఇవ్వటానికి ఉదయం వచ్చినప్పుడు పరిచయం. టీచర్ ఉద్యోగం కోసం పాట్లుపడుతున్నాట్ట. ఆరోగ్యం విషయం శ్రద్ధ తీసుకోమని చెపితే 'ఉద్యోగంలో చేరితే మందులు వాడుకుంటాను బాబుగారూ' అని జవాబు చెప్పినప్పుడు సాంబంమీద జాలేసింది.

ఉదయం మామయ్య నాగురించి కనీసం ఓ పదిమందితో నన్నా, వాళ్ళు అడక్కపోయినా, "శకుంతలమ్మ తమ్ముడు; ఢిల్లీలో ఎనిమిదొందలరూపాయల ఉద్యోగం. ఐ. ఎ. ఎస్. ఆఫీసర్. అంటే కలెక్టరవుతాడన్నమాట." అని అబద్ధాలు కలిపిచెప్పాడు. ఒకప్పుడు ఇంగ్లీషు కలెక్టర్లు ఎంత తరచుగా తనని చూట్టానికి వచ్చేదీ చెప్పిన అదే గొప్పతనం తనకి ఇప్పుడూ ఉన్నట్టు నాతో మాటాడుతూ వాళ్ళతో ఓ పాతిక శాతం అబద్ధాలు చేర్చి చెప్పాడు. మామయ్య మాటలు విన్న సాంబం మరింత భక్తి విధేయతలు చూపించాడు. చేతులు నలుముకుని కిందిమెట్టుమీద కూచున్నాడు.

మనదేశానికి ముఖ్యమంత్రి బ్రహ్మానందరెడ్డి. రాష్ట్రపతి కామ

రాజ్ నాడార్. మనదేశంలో ప్రధానభాష తెలుగు. మళ్ళీ ఇంగ్లీషువాళ్ళొస్తేనేగాని ఈ దేశం బాధలు తప్పవట. ఇదీ సాంబం చదువు. సర్వీస్ కమీషన్ పరీక్షల్లో వచ్చిన వింత జవాబులు. టీచర్ ఉద్యోగం తప్పించి ఇంకేదన్నా వెతుక్కోవడం మంచి దని చెప్పాను.

స్వరాజ్యం వచ్చిన ఇరవైయేళ్ళ తర్వాతకూడా ఆ ఊళ్ళో అర్ధబానిసవిధానముంది. ఒకప్పుడా ఆ ఊళ్ళోని రైతులంతా మామయ్య పొలంలో పనిచేసే కంబార్లు. శూద్రులు. బ్రాహ్మణులంటే సనాతనంగా ఏర్పడిన భక్తి, గౌరవం. ఎడంగా ఉంటారు. సెకండరీ ట్రయినింగ్ చదువుకున్న సాంబం కూడా 'బాబుగారూ,' 'తమ ఆశీర్వాదం' లాటి మాటలు ఉపయోగించి తనని తనే చిన్న బుచ్చుకునేవాడు. ఇప్పటికీ సాంబం కులంవాళ్ళు చాలామంది రైతుల దగ్గర కంబార్లుగా ఉన్నారు.

ఆరోజు సాంబాన్ని తోడు తీసుకుని సముద్రం చూట్టానికి వెళ్ళాను. సముద్ర మంటే శకూ అక్కకి ఎంతో ఇష్టం. వైజాగ్ పిన్నిగారింటికి వెళ్తే మహారాణీ పేట బీచ్‌లో పరుగులు తీసేది. నాకు బాగా గుర్తు—'వాళ్ళూరికి (బావగారి) సముద్రం చాలా దగ్గరట' అని పెళ్ళిచూపుల తర్వాత అక్క నాతో చెప్పటం. పెళ్ళయిన తర్వాత—మొట్టమొదటిసారి ఇక్కడికి వస్తున్నప్పుడు—చీకటి రాత్రి—పల్లకిలో కూచుని నిద్రమత్తుతో ఊగుతున్న నన్ను లేపి మా ముందు వెనకాల వస్తోన్న ఇరవై ముప్ఫయి ఎడ్లబళ్ళ గంటల మోతలో 'తమ్ముడూ, ఆ సముద్రపుమోత విను. విన్నావురా' అని చెప్పటం నాకు బాగా గుర్తు. సంక్రాంతి పండక్కి బావతో వచ్చినప్పుడు ఆరుసార్లు సముద్రానికి వెళ్ళాను. బావగారు అయిదారుసార్లు తీసుకెళ్ళారు. గ్రహణ స్నానాలకి ఒకసారి అని స్వర్గం చూసిన ఆనందంతో శకూ అక్క చెప్పటం మరచిపోలేను.

కెరటాలు హోరున విరుచుకుపడి మోకాలివరకూ తడిపి వెనక్కి మళ్ళిపోతున్నాయి. సముద్రపు పిట్టలూ, నీటికాకులూ ఒడ్డున ఎగురుతూ సముద్రపు పురుగుల్ని ఏరుకుంటున్నాయి. తూర్పున

చూపు పరుగెత్తేంతదూరం బంగాళాఖాతం. పడమట వెడల్పాటి ఇసక మేటలు. మధ్యమధ్య మంచినీటి చెలమలు. సముద్రపు ఒడ్డంతా పంచవర్ష ప్రణాళికల భాగంగా పెంచిన కొన్నివేల ఎకరాల సరుగుడు తోటలు. ఆ తోటలకూ సముద్రానికీ మధ్య మాకు దక్షిణంగా ముదురు బూడిదరంగు పైకప్పుల పల్లె. ఆ పల్లె సమీపంలో పడవలు. ఆకాశంలోకి లేచిన జెండాలు.

"ఇంక ఇక్కడ కూచుందాం" అని ఆగేను.

"వొద్దు. అటు పదండి బాబుగారూ!" అన్నాడు సాంబం.

"ఏం?" అంటే—

చేప లమ్ముకొనే ఒక తురకబ్బాయి మోజులోపడి సాంబం కులంపిల్ల గర్భం తెచ్చుకుని సముద్రంలో పడి చనిపోయిందట. నేను కూచుందామన్నచోట ఆ పిల్లను పాతారంట.

ఒక్కొక్క ఇసుక రేణువూ ఒక్కొక్క కథ చూసుంటా యక్కడ.

ఆ పల్లెకు ఓ ఫర్లాంగుదూరాన, నేను సముద్రంకేసీ, సాంబం సరుగుడు తోటలకేసీ తిరిగి ఎదురెదురుగా కూచున్నాం.

సాంబంతో మాటాడ్డం సరదాగా ఉంది. తల్లీ తండ్రీ లేరట. వాళ్ళ మామ పెంచాడట. చిన్నతనంలో తలిదండ్రుల ప్రేమను కోల్పోయిన వాళ్ళమీద నాకు ఒక అభిప్రాయముంది. వాళ్ల సామాన్యంగా పిరికివాళ్ళవుతారు. లేదా క్రూరులవుతారు. సాంబం పిరికి గొంతుకు ఇదొక కారణమయ్యుండాలి. తండ్రి ఆస్తి నాలు గెకరాలు ఉందట. ఆ భూమి సావుకారు అప్పు తీర్చటానికి అమ్మేయాల్సి ఉంటుందట. అప్పు తీర్చమని, లేకపోతే కోర్టుకు వెళ్తానని భయ పెడుతున్నాడు. ఎవరూ కొనకుండా చేసి భూమికి ధర రానియ్యటం లేదని సొంత బాధలు చెప్పుకున్నాడు సాంబం.

జమీందారునించి భూమి రైతు కిచ్చి ప్రభుత్వం ఏం మేలు చేసింది? అప్పు లిచ్చే సావుకారు చేతుల్లో పెట్టింది. ఈమాత్రానికే 'దున్నేవాడికే భూమి' అని ప్రచారం. 'జమీందారీ రద్దు' అని శాసనం

ఎందుకో తెలీదు. ఈ ఇనాందారీ రద్దు రాకపోతే శకూ అక్క దశ ఇట్లా ఉండేదికాదు.

ఆ పల్లెనించి మావేపు రంగుదుస్తుల పేంట్ మార్కు కుర్రాడు వస్తోంటే సాంబం చూసి, లేచినిలబడి చప్పట్లుకొట్టి కేకేసి పిలిచాడు. "చేపల ఇనస్పెక్టరండీ బాబుగారూ. మా దొడ్డమనిషి" అన్నాడు నాతో సాంబం.

"మనూర్లోనే తమ మామయ్యగా రింటిలో పంచాయితీ బోర్డు పక్కగదిలో ఉండేవోడు. తమ కులమే. ఆరేడు నెలలయింది పక్కఊరెల్లిపోయి" అని చెప్పి, అటు ఆయన వస్తున్నవేపు చూసి "సుధాకరరావు అంటారు. పాటలంటే చెవి కోసుకుంటాడు. నాటకాలంటేఎంతదూరమన్నా ఎల్లి సూసొస్తాడు." అన్నాడు.

సాంబం అడక్కుండానే చాలా వివరాలు చెప్తాడు.

సుధాకర్రావు అంతదూరంనించే "సరుగుడు తోట లొదిలేసి ఇలా దిగబడ్డావేం?" అని నావేపు కొత్తగా చూసి, చూపులు తిప్పుకుని "నీదగ్గర ఈరోజు మకాం అనుకున్నా కాని ప్రెసిడెంటుగారు కందాకి చెప్పారు. రావటం మానేశానని నింద." అంటూ ఇసుకలో కూలబడ్డాడు.

"సుభాష్ బాబుకి మామయ్యగారు" అని పరిచయం చేసి నా గురించి చెప్పుతున్నాడు సాంబం.

"అంటే శకుంతలమ్మగారి—"

"తమ్ముణ్ణి" అన్నాను.

"ప్రెసిడెంట్‌గారు మీ గురించి చెప్పా రొకసారి" అన్నాడు సుధాకర్రావు.

అతడి చూపుల్లో నా దగ్గర స్నేహితులు గుర్తుకొచ్చారు. ఎదటివాళ్ళ మంచితనాన్ని నమ్మి మాటాడే గొంతు. శ్యామల గుర్తుకొచ్చింది.

నా పేరు వెనక ఉన్న ఐ. ఎ. ఎస్ గురించి చెప్పాడు. ఆ అక్షరాల బరువు మామయ్య యిచ్చిన అంకెలతో చెప్పాడు సాంబం.

"మీరు బాగా పాడతారని—"

తన కళని ఇతర్లు గుర్తించినప్పుడు కలిగే ఆనందంతో నవ్వు. ఉంగరాల జుత్తు. చందనంరంగు శరీరం. ఉన్న జీవితానికి శాంతించగల కళ్లు.

ఇసుకలో పడుకున్నాను.

మల్లీశ్వరిలోని 'ఆకాశవీథిలో' పాడేడు. 'కొండగాలి వీచింది' పాడేడు. 'చుక్కలన్నీ కొండమీద' పాడేడు. 'ఎలుతురంతా మేసి' పాడేడు.

వెల్లకిలా పడుకుని చూస్తున్నాను.

'ఇదే వెన్న' పాడేడు. 'మాట్లాడని మల్లెమొగ్గ' పాడేడు. క్షేత్రయ్య పదం పాడేడు. జానపదగేయం 'రాజు రమ్మన్నాడు' పాడేడు.

అక్కడ సంగీతం శృంగారమయింది. శృంగారం యౌవన మయింది. యౌవనం పరిమళమయింది. పరిమళం సాగర సమీర మయింది. సాగర సమీరం ఆత్మల ఆక్రందనయింది. ఆ ఆక్రందన అంగాంగాల్లో పరుగు తీసింది.

పక్కకి వొరిగి సముద్రాన్ని చూశాను. సహస్రకోటి తంత్రుల వీణమీద పవనుడి వేళ్లు నాట్యమాడుతున్నాయి.

సాంబం సరుగుడు తోటలకేసి చూస్తున్నాడు. శూన్యంలోకి చూస్తున్న సుధాకర్రావుని చూశాను. నాకంటే ఒకటి రెండేళ్ళు పెద్దుండొచ్చు. యౌవనం సంస్కారంతోనూ, సాధుత్వంతోనూ కళాత్మకంగా ఉంది. అతడి యౌవనానికి కోరికల ముదురురంగు లేదు. ఉద్రేకం వేడి తక్కువ. కళ్ళలో త్యాగం చేసి పోగేసుకున్న తెల్ల తామర్లెక్కువ. కన్నీటి చినుకులకు కరిగిపోయే కాటుకలాంటి లేతమనసు.

తిరిగి వస్తున్నప్పుడు సరుగుడు తోట మధ్యలో ఉండగా "తమరు వెళ్తాండండి" అని ఇసుకలో ముత్యాలనో, ఆరుద్రపురుగు లనో వెతుక్కుంటున్నట్టు చూస్తూ ఉత్తరంగా వెళ్ళిపోయాడు సాంబం.

కొంచెం ముందుకి నడిచాక "అడుగులు కన్పించాయి" అన్నాడు సుధాకర్రావు.

అర్థం కాలేదు నాకు.

"ప్రేమ" అన్నాడు ఈసారి, చెట్ల మానుల చాటున సాంబం తప్పిపోయినవేపు చూస్తున్నాడు సుధాకర్రావు.

ప్రియురాలు సరుగుడు పిల్లల నెపంమీద వచ్చిందట. అడుగు జాడ వెతుక్కుని సాంబం.

శ్యామలని కలియటానికి నాకు కళాభవన్‌లో ఎగ్జిబిషనూ, భాషా నిలయంలో ఉపన్యాసాలూ, వైఎమ్‌సిఏ లో సభలూ, రవీంద్ర భారతిలో నృత్యాలూ నాటకాలూ, జూబిలీ హాల్లో, మాక్స్‌ముల్లర్ భవన్‌లో, అమెరికన్‌కల్చరల్ సెంటర్లో సాంస్కృతిక కార్యక్రమాలు సంకేతాలు.

చర్మరోగం ఉన్న సాంబం ప్రేమ ప్రమాదకరమైనది. జాతికీ, సంఘానికీ ద్రోహం.

"ఆ అమ్మాయితో ఈ మాఘంలో పెళ్ళిలెండి."

ఈమాట మరింత కటువుగా ఉంది నాకు.

"తండ్రి చిన్నప్పుడే పోయాడు పాపం. మామ పెంచాడు. ఆయనే ఈ పెళ్ళి చేస్తున్నది".

సుధాకర్రావు మాట వింతగా విన్పించింది. తల్లీ తండ్రీ చిన్ననాడే పోయినట్టు సాంబం ఇప్పుడే చెప్పాడు. తండ్రిమాత్రమే పోయినట్టు సుధాకర్రావు చెప్తున్నాడు.

"తల్లి కూడా పోయింది కదా?"

"వీళ్ళ కులంలో మారు మనువుంది. భర్తపోయిన కొన్నాళ్ళకి ఆమెకు రెండో పెళ్ళి చేశారు. ఆమె అదిగో ఆ పల్లెలో. తల్లికి రెండో పెళ్ళి సాంబానికి చిన్నతనం. నాతోకూడా మొదట ఇదే అబద్ధం చెప్పాడు. అడక్కుండానే తల్లీ తండ్రీ పోయారని చెప్తాడు. అట్లాగే చెప్పాడు కదా మీతో?"

"అవును."

నేను సాంబాన్ని క్షమించలేక పోయాను.

నాతోపాటే సుధాకర్రావు ఇంటికి వచ్చాడు.

* * *

'పంచాయితీ కార్యాలయం' అని రాసిన బోర్డున్న గదిదగ్గర వరండాలో, పూర్వకాలపు హోదాకు గుర్తుగా ఉన్న నగిషీ చెక్కిన కుర్చీలో మామయ్య కూచోనున్నాడు. తూర్పుపక్క రాటకి చేర గిలబడి, నుదుట పొడవాటి కుంకుమబొట్టుతో, మెలితిరిగిన మీసాలున్న ఏళ్లు ముదిరినాయన కూచోనున్నాడు. ఆయనచెవులకి బంగారపు గుళ్ళు వేలాడుతున్నాయి. వీపుమీదికి జుత్తువేలాడుతోంది. అక్కడ టీ తాగేసి ఉంచిన రెండు వెండిగ్లాసులున్నాయి.

మొత్తం ఆ భవనం దక్షిణంగా ఎదురుచేసి ఉంటుంది. ఆ ఊళ్ళో ఆభవనం ముళ్ళ తుప్పల మధ్య ఆకురాల్చిన మహావృక్షంలా కన్పిస్తుంది.

వాకిట్లో మేముండగా మామయ్య చాలా ఆప్యాయతతో సుధాకర్రావుని పిలిచి, కూచోమన్నాడు. అతనితో మామయ్య మాటాడుతోంటే నేను లోపలి కెళ్లాను.

వెలిగించిన అరికెన్ లాంతరుతెచ్చి గదిలో గజానికి వేలాడేసి పెట్టి పనివాడు వెళ్ళిపోయాడు.

"ఎక్కడి కెళ్ళావురా?" అని అడిగింది శకూ అక్క.

"సముద్రానికి" అన్నాను.

శకూ అక్క కొంతసేపు ఆపుకోవాలని ప్రయ్నతంచేసి సాధ్యంకాక కట్టలు తెంచుకున్న కెరటాలతో ఏడ్చింది.

బావపోయాడన్న బాధ, అమ్మ, నాన్న, అన్నయ్య, తమ్ముడూ దూరం చేశారన్న బాధ, తనకి ఏదోకావాలన్న బాధ, ఎవరో లేక పోయారన్న బాధ, అందరిలా తనని బతకనివ్వడం లేదన్న బాధ, తనబాధ ఎవ్వరికీ ఎందుకు అర్థం కావడంలేదన్న బాధ, అర్థమయి కూడా తనని రక్షించటంలేదన్న బాధ - ఆ బాధలన్నీ గుండెను పిండు తోంటే ఏడుస్తోంది.

నాలుగేళ్ళ క్రితం—నా చదువులకీ, నాన్నగారి డైబిటిస్‌కీ, వదిన కాన్పులకీ. చిన్న పిల్లల జబ్బులకీ డబ్బుచాలక, అప్పు పుట్టక

బాధపడుతోంటే శకూ అక్కకి ఒక ఉత్తరం రాశాను—డబ్బు ఏమన్నా పంపించమని. అక్క రెండొందలు పంపింది. శకూ అక్క పంపించిందని అన్నయ్యకు ఇవ్వబోతే తిట్టాడు. అప్పుడు శకూ అక్క ఆడబ్బు ఎట్లా పంపించిందో తెలీదు. ఈ ఆస్తికి, ఈ సంపన్నతకి అధికారిణి. సుభాష్ వారసుడు. వాడిని పెంచి పెద్ద చేయాలి. అదీ నా ఊహ. కాని శకూ అక్క చేతుల్లోకి డబ్బురాదు. సరుగుడు తోటలమీదా, పొలంమీదా చాలా అప్పులున్నాయి. బంగారం చాలా మురిగిపోయింది. అన్నయ్య అప్పుడు ఎందుకు తిట్టాడో ఇక్కడ అర్థమయింది. ఒక్కదగ్గర మాత్రం నా ఊహ తప్పు కాలేదు. శకూ అక్క చీపురుపుల్ల కూడా ముట్టుకో అక్కరలేదు. చాలామంది పనివాళ్ళున్నారు. వాళ్ళే చేస్తారు.

శకూ అక్క కేం కావాలో నాకు తెలుసు. నుదుట కుంకుమ. మహానగరాల్లో శకూ అక్క వయసువాళ్ళు జీవితంలోని తీయని ఆశలతో, ఉన్నతమైన ఆశయాలతో, చేతినిండా పనితో, అందమైన జీవితంతో కనిపించినపుడు శకూ అక్క స్మృతి వెలిగేది. శకూ అక్కఆస్తి వీళ్ళల్లో ఎంతమందికి ఉంటుంది అనుకునేవాడిని. కాని చిటికెడు కుంకం కూడా నుదుటపెట్టుకోలేని శకూ అక్క పేదరికాన్ని ఊహించనన్నా లేదు.

సాంబం తల్లికి పెళ్ళిచేసిన ఆ తల్లిదండ్రులు తెలివైనవాళ్లు. అది నీతిగా, ధర్మంగా అంగీకరించిన ఆ కుల పెద్దలు వ్యక్తి అవసరాలని గుర్తించగలిగారు. తమ బాధ్యతను నిర్వర్తించుకున్నారు. కుటుంబగౌరవం, కులధర్మం, భర్తమీద అనురాగం, మాతృప్రేమ-ఇవన్నీ బయటికి చెప్పుకునే పచ్చి అబద్ధాలు. ఇంతకంటే సతీసహగమనం నయం. సిలవవేసిచంపడం న్యాయం. ఉరికంబాలికి ఎక్కించడం సుఖం.

శకూ అక్క ఏడుపు విని మామగారు లోపలికొచ్చాడు. ఆయనతో నుదుట పొడవాటి కుంకుమబొట్టు, మెలితిరిగిన మీసాలు ఉన్న వయసు మళ్ళినాయన వచ్చాడు.

ఆయన శకూ అక్కదగ్గరకొచ్చి, ఒక చేత్తో భుజంపట్టి, నడి నెత్తిమీది జుత్తు పాయ తీసి,నుదుట కుంకుమపెట్టి, కళ్ళలోకి తీవ్రంగా చూసి, "ఎవరు నువ్వు? నీ పేరేమిటి?" అని భయపెట్టే గొంతుతో అడుగుతోంటే మొదట నాకు అర్థం కాలేదు. శకూ అక్క మాటాడలేదు.

ఆ ఊళ్ళో, చేపలమ్ముకునే తురకబ్బాయి మోజులోపడి ఒక శూద్రపిల్ల గర్భంతెచ్చుకుని సముద్రంలోపడి చనిపోయిందట. అది దయ్యమయి శకూ అక్కను పట్టుకుని "సముద్రం", "సముద్రం" అని కేకలేస్తుందట. మొట్ట మొదటిసారి ఆ దయ్యం పట్టుకున్నప్పుడు కత్తిపట్టుకుని శకూఅక్క పెరట్లోని పూలమొక్కల్ని ఒక్కటి మిగల్చకుండా నరికేసిందట. పూల కుండీలన్నిటినీ విరగ్గొట్టేసిందట. నిన్నటినుంచి శకూ అక్క ఏడుపుతో మామయ్యకు అనుమానంకలిగి భూతవైద్యుణ్ని రప్పించాడు.

ఆ భూతవైద్యుడు పళ్ళికిలించి కటువుగా "ఎవరు నువ్వు?" అని పట్టుకున్న శకూ అక్క జుత్తు పాయను బిగిస్తున్నాడు. ఇంకా ఏమిటేమిటో చేసేట్టున్నాడు. శకూ అక్క మొదట్లో తప్పించుకునే ప్రయత్నంచేసి తర్వాత నావేపు చూసి మానుకుంది. మాటాడలేదు. ఇట్లా మాటాడకపోవడం, ఏడ్వడం, తొందరగా జవాబు చెప్పకపోవటం తురకబ్బాయి మోజులోపడ్డ శూద్ర పిల్ల దయ్యం లక్షణమట! మొండిదట.

"ఇదిగో, ముందు ఆ జుత్తు విడిచిపెట్టు" అని అరిచాను. ఆ భూతవైద్యుడు వినిపించుకోలేదు. నా గొంతు విని నన్నుచూసి జడిసి మామయ్య వెనక్కి తప్పుకున్నాడు.

చుట్టూచేరిన మనుషుల గుంపుని చీల్చుకుంటూ "విడిచిపెట్టు" అని గట్టిగా అరచి బలవంతంగా వాడిని బయటికినెట్టాను."వెళ్ళండి" అని బిగ్గరగా అరిచాను. ఒకరిద్దరు నన్ను ఆపబోతోంటే వాళ్ళని

విదలించుకున్నాను. వాళ్ళ నక్కడ తన్నాలన్నంత ఉద్రేకం కలిగింది. అంతా అక్కణ్ణించి వెళ్ళిపోయారు.

ఈ గొడవకి సుధాకర్రావు వచ్చాడు.

సాంబాన్ని తీసుకురమ్మని ఆయన్ని పంపించాను.

శకూ అక్క పిచ్చిగా కూచుంది మంచం మీద. జరజరా కన్నీళ్ళు కళ్ళలోంచి జారిపోతున్నాయి.

నాగొంతు చల్లారింది. "సుభాష్ ఎక్కడుంటాడు?" అని అడిగాను.

కొంచెంసేపు నన్నుచూసి "ఇలా చంపుతున్నార్రా" అంది. మళ్ళీ కన్నీళ్ళు. మళ్ళీ వెక్కివెక్కి లోలోపల కుక్కుకుంటోన్న దుఃఖం.

"ఏడవ్వొద్దక్కా" అంటున్నానేకాని ఏడవటాని క్కూడ స్వేచ్ఛలేక అక్కడ శకూ అక్క భరిస్తోన్న శిక్ష నాకు అర్థమౌతోంది.

"సుభాష్ ఎక్కడుంటాడు?" మళ్ళీ అడిగాను.

కన్నీట తడిసిన పెదాలతోనే "దేవాలయం దగ్గర" అంది.

తీసుకురమ్మని ఇంట్లోని కంబారిని పంపించాను.

"ఇప్పుడు మనం వెళ్ళిపోవాలి. నువ్వు తయారవక్కా."

నా చొక్కాలూ అవీ బేగ్‌లో సర్దుకున్నాను.

అక్క అట్లానే ఆ పొట్టి మంచంమీదినించి కదలకచూస్తోంటే "మనం వెళ్లిపోవాలి" అని, "ఇంతకీ నీకు ఇష్టమున్నట్టా, లేనట్టా? నువ్వొస్తావా?" అని అడిగాను.

అట్లాంటి నా ప్రశ్న ఎంత బాధిస్తుందో కూడా నా కా సమయంలో తోచలేదు.

"ఆ!" అంది.

"మరి తయారవు. సాంబం వస్తే బండి ఏర్పాటు చేస్తాడు".

శకూ అక్క లేచి చిన్న ట్రంకుపెట్టె సర్దుతోంది.

సుధాకర్రావు వచ్చి "సాంబం ఇంకా రాలేదు" అన్నాడు.

* * *

సుధాకర్రావే బండి ఏర్పాటు చేయించాడు. మాకు తోడుగా వచ్చాడు. సుభాష్ని దాచేశారు. కనిపించ నివ్వలేదు. పెద్ద పోట్లా టయింది. అయినా శకూ అక్కను అక్కడుంచ దలచలేదు.

సుభాష్కోసం ఏడుస్తోంది.

శకూ అక్క ఏడుస్తోంటే నాక్కోపం.

కొంచెంసేపు నాతోపాటు ఓదార్పు కబుర్లు చెప్పిన సుధాకర్రావు గొంతు మధ్యలో ఆగిపోయింది. "ఏమిటి మాటాడరేం?" అని ముఖం తిప్పబోతే చేతికి చల్లగా కన్నీరు.

"ఎందు కేడుస్తున్నారు? ఎందు కేడుస్తున్నారు?" అన్నాను.

"రెండేళ్ళ ఈ చిత్రహింస చూశాన్నేను. కాని రక్షించలేక పోయాను. నేను పరాయివాణ్ని. రక్షించే అధికారంలేదు. హక్కు లేదు. తమ్ముడు మీరు. ధైర్యంగా ఎదిరించి తిట్టి ఆ క్రూరహింసల నించి రక్షించ గలిగారు. తమ్ముడంటే, అన్నంటే, నాన్నంటే, అక్కంటే, భార్యంటే, కొడుకంటే అధికారాలు పొందడం, ఒకరి మీద ఒకరు అధికారాలు పొంది ఒకర్నొకరు రక్షించుకోవడం....."

అందుకేనా సుధాకర్రావు కన్నీరు పెట్టుకున్నది?

"నేను ఏమీ చెయ్యలేక, ఆ పక్కగదిలోనే ఉండి ఆ బాధలు చూడలేక అక్కణ్నించి తప్పించుకుని పొరుగూరు వెళ్లిపోయాను.

ఎందుకట్లా హింసిస్తున్నారని ఏ అధికారంతో అడగ్గలను? దానికి తోడు నా వయసు".

సొంత దుఃఖంలో శకూ అక్క.

ఎడ్లగంటల గణగణ మోత. బండిచక్రం రాళ్ళమీంచి నడుస్తున్న శబ్దం. ఎద్దుల అడుగుల క్రమబద్ధమైన లయ. బండియిరుసు కిర్రుకిర్రు రాగం. సముద్రపు హోరు. చల్లగాలి.

సుధాకర్రావు గొంతు శకూ అక్క విందో లేదో.

బలహీనమైన గొంతుతో ఏడుస్తోనే ఉంది.

"రావటం ఇష్టంలేదా?" అని అడిగితే నోరు విప్పదు.

మాతృప్రేమ అట్లాంటిది. నిజమేకాని మనిషి సొంతబాధల నించి తప్పించుకోవటంకంటే ఏ ప్రేమా, ఏ బాధ్యతా గొప్పదికాదు. ప్రేమనే, బాధ్యతనే మనిషిలెక్కిస్తే పిల్లల్ని విడిచిపెట్టి ఆత్మహత్యకి తెగించడాలూ,సంసారాన్ని వొదిలేసి సన్నాసుల్లో చేరిపోవడాలూ,తల్లినీ తండ్రినీ మరచిపోయి పారిపోవడాలూ ఉండవు. అక్కడ ఊపిరాడని ఆ చీకటిగుహల్లో ఉండటం అక్కకి ఇష్టంలేదని భాషతోకాక కన్నీటితో చెప్పింది. మామగారికి సుభాష్ కావాలిగాని శకూ అక్క అక్కర్లేదు. కాని నాకు శకూ అక్క కావాలి.

వేకువజామునకి మా బండి జంక్షన్ చేరుకుంది. మాతోపాటు స్టేషన్‌వరకూ వస్తానన్న సుధాకర్రావు బస్సు వచ్చినప్పుడు "నేను ఉంటాను" అంటూ ముఖంతిప్పుకున్నాడు, బస్సుపరుగు హెచ్చిన కొద్దీ సుధాకర్రావు చిన్నవయి, ఇంకా చిన్నవయి చివరికి అక్కడి నేలరంగులో, అక్కడి ఆకాశం రంగులో కలిసిపోయాడు.

———